

SPLIT I POLJICA – ODNOSI KROZ POVIJEST

UDK: 94 (497.5 Poljica) "14/18"

94 (497.5 Split) "14/18"

Primljeno: 19. 5. 2011.

Stručni rad

MATE KUVAČIĆ

Poljička cesta 11

21000 Split, HR

U članku su obrađeni međusobni odnosi grada Splita i susjedne seljačke župe (knežije) Poljica u vremenima narodnih vladara te za vrijeme dominacije Mletačke Republike. Obrađena su splitska posezanja za poljičkim pašnjacima i poljičke protuakcije u čuvanju svoje plemenščine; tragična sudbina nadbiskupa Arnira svjedoči o najkrvavijem od tih sukoba. Naglašeno je vrijeme dolaska Turaka na područje Dalmacije i opasnosti kojima su od Turaka bili izloženi i Split i Poljica. Istaknuta su junaštva u zajedničkim borbama s Turcima te konačno oslobođenje; obrađeni su neki od najvećih junaka (Žarko Dražojević, Marko Sinovčić, Ivan Alberti). U splitsko-poljičkim odnosima naglašena je uloga bogate i utjecajne obitelji Papalić. Svoje mjesto našla je i splitska Crkva, te poljički popovi glagoljaši i Poljički vikarijat.

Ključne riječi: Split, Poljica, Petar Gumajev, Mletačka Republika, Turci, Marko Sinovčić, Žarko Dražojević, Papalići, Francuzi, sigurnost, popovi glagoljaši

Poljičani su od svih susjeda grada Splita u njemu odigrali najvažniju ulogu. Bili su gradski dužnosnici, diplomati, vojskovođe, književnici, obrtnici i čuvari gradske sigurnosti. Veze Poljica sa Splitom postojale su na brojnim područji-

ma. No prije analize odnosa grada Splita i susjednih mu Poljica potrebno je upoznati se s nekim podacima iz poljičke prošlosti, jer o Poljicima nedovoljno znamo.

Poljica, nekoć upravno–politički, a danas samo zemljopisno-povijesni pojam, uključena u istočni dio splitske metropolitanske regije, nevelik su prostor od samo 248 kilometara četvornih, kojem granice idu od ušća rijeke Cetine u Omišu do ušća rijeke Žrnovnice u more kod Stobreča, potom Žrnovnicom, pa preko planine Mosor do Cetine ispod Garduna blizu Trilja i zatim Cetinom do mora u Omišu. More, Cetina i Mosor planina određuju zemljopisnu strukturu Poljica, kraja iznimne ljepote i nadasve bogate povijesne prošlosti. Gole litice, visoke gudure, vrtače, sunčani visovi i vidikovci čuvaju legende o borbama protiv tuđina i osvajača. Poljica su u povijesti ostala zapamćena po kontinuiranom čuvanju baštine hrvatske državnosti, koju nisu prekidali ni novi državopravni odnosi Hrvatske s Ugarskom, ni borbe s mletačkim osvajačima, ni pljačkaški pohodi Turaka Osmanlija, ni strahovanja od gusara, ni stradavanja od kuge i ratova. Taj mali planinski prostor nazivan općinom, župom, knežijom i republikom ponosno je čuvao svoju samoupravu i samobitnost sve do godine 1807. i dolaska Napoleonove armade.

Prema legendi, Poljica su osnovala braća Elem, Krešimir i Tješimir, sinovi hrvatskoga kralja Miroslava, kojeg je godine 949. u građanskom ratu ubio ban Pribina. U dinastičkim borbama braća su pobjegla iz tada hrvatske Bosne traživši sigurnost u mosorskim bespućima. Naselili su se u Srednjim Poljicima, na mjestu današnje Ostrvice, kod izvora Pokornik, i u Zvečanjima. Sam etnik Poljičanin prvi put je zabilježen godine 1080. u poznatom *Sumpetarskom kartularu*.¹ Najstariji dokument koji spominje braću kao osnivače Poljica datira iz godine 1453., a u njemu se navode razgraničenja Splita i Poljica.

Prema predaji Poljica su se u župu organizirala oko godine 1015., za vrijeme kralja Krešimira III. To vrijeme ostavilo je dva vrijedna povijesna spomenika: crkvu i benediktinski samostan u Selu (današnji Sumpetar), koje je u vremenu od 1060. do 1069. godine podigao splitski plemić Petar Crni, sin Gumajev, rodom iz poljičkih Tugara. Taj gradski prior kupio je 1080. godine mnoge zemlje u nekoliko poljičkih sela i darovao ih benediktinskoj opatiji i njezinoj crkvi sv. Petra u Selu. Opisujući darovnice, kupovine i pogodbe, kartular pruža sliku običaja, te kulturnih, društvenih i političkih odnosa u Poljicima za vrijeme posljednjih hrvatskih kraljeva u ranom srednjem vijeku.

Treba naglasiti kako je i prije utemeljenja Poljica splitska Crkva bila *pri-sutna* u Poljicima. Prema povelji kralja Trpimira iz godine 852., splitski nad-biskup Petar kupio je u poljičkim Tugarima neke zemlje zajedno sa slugama i sluškinjama.² U jednoj ispravi hrvatskog kralja Petra Krešimira IV. iz godine 1070. prvi se put susrećemo sa slobodnom župom Poljica, a Poljica se poslije spominju i u listinama kraljeva Dmitra Zvonimira i Stjepana II.³ Može se ka-zati da s Petrom Gumajevim počinju povijesno dokazivi odnosi Splita i Poljica. Ti su odnosi varirali od otvorenih neprijateljstava do bliske suradnje, što je ovisilo o nekoliko uzroka. Ponajprije su ovisili o gospodarima pod čijom su se vlašću nalazili, a do godine 1444. i mletačke prevlasti oni su se često mijenjali. Neki povjesničari vjeruju kako su se u početku sukobila dva naroda i dvije različite kulture: romanska iz Splita s hrvatskom iz Poljica. I poslije, u prvoj polovini 14. stoljeća i u 15. stoljeću, kada su većinu stanovnika Splita činili Hrvati, što su bili i Poljičani, sukobi nisu prestajali, pa otpada mišljenje kako su sukobi uzrokovani etničkom razlikom. Drugi su skloniji ocjeni da su sukobi imali gospodarske uzroke.⁴ Naime, osjećaj ugroženosti od feudalnog nadiranja iz Splita potaknuo je Poljičane na obrambenu akciju koja je dovela do osni-vanja vlastite župe. Poljica su u hrvatskoj državi, koja je bila organizirana u županije, pripadala Primorskoj županiji sa sjedištem u Klisu. Ugarsko-hrvatski kraljevi cijepali su župe i županije i dodjeljivali ih odanim im plemićima. Poljičani se nisu s tim mirili nego su osnovali svoju župu kako bi što uspješnije štitili svoje interese. Sukobi su počeli kao gospodarski, a poslije su poprimili političke konotacije.

Tek s turskim provalama u Dalmaciju i zaposjedanjem većeg dijela njezina područja, Split je na Poljica počeo gledati drugim očima. Još godine 1420. Poljica su *zma-j koji već otvara ralje prema Splitu*, a već početkom 16. stoljeća Poljica su postala *jedina nada Dalmacije, najprvi štit vlastitoga spasa, pokoj mira svoga*. No, treba navesti nekoliko situacija u kojima su se Splitsani i Poljiča-ni odnosili kao ljuti protivnici. Tako je bilo u vremenu kada je smrću kralja Dmitra Zvonimira u Hrvatskoj nastupilo razdoblje dinastičkih borbi koje je okončano *Pacta conventa*, sporazumom ugarsko-hrvatskoga kralja Kolomana s predstavnicima 12 hrvatskih plemena po kojem je Hrvatska ušla u perso-nalnu uniju s Ugarskom. Pod novim vladarima iz kuće Arpadovića Poljičani su nastavili živjeti svojim osebujnim životom, a, naviknuti na slobodu svojih rodovsko-plemenskih zajednica, prema Arpadovićima kao nositeljima feuda-

lizma imali su odbojno držanje, koje je prelazilo i u otvoreno neprijateljstvo. Odnosi se nisu promijenili ni u vremenu poteškoća koje je ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. imao za provale Mongola. Poljičani su se 1242. godine svrstali u protukraljevu stranku koja je željela obnoviti hrvatsko narodno kraljevstvo. Tada se, osim Splićana, toj stranci pridružio i bosanski ban Matej Ninoslav.⁵ Dok su se tada nalazili na istoj strani, u vremenima kada su Omišem i njegovom okolicom na istoku vladali knezovi Kačići (12. i 13. st.), koji su se, nastavljajući tradiciju ilirskih gusara i svojih hrvatskih prethodnika, zalijetali čak do Kotora i Dubrovnika, Poljičani su držali stranu Kačićima. Kačići su imali brojne zemlje u Poljicima, odakle su i bili podrijetlom, a štiteći svoje i poljičke interese, knez Nikola je godine 1180. potaknuo Poljičane da napadnu splitskog nadbiskupa Arnira u mosorskom selu Dubravi.

Mletačka Republika također je imala posla s Kačićima, a ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. prijetio je omiškom knezu Malduku Kačiću zbog napada gusara na otoke Brač i Hvar. Omišani se nisu libili napadati ni križare na njihovu putu u Palestinu, pa je papa Honorije III. s kraljem Andrijom II. te Splitom i Dubrovnikom na njih godine 1220. organizirao križarski pohod, ali bez uspjeha. Gusarenje se nastavilo i u drugoj polovini 13. stoljeća. Mlečani su u dva navrata organizirali križarske pohode na Omiš i knezove Kačiće. Konačan uspjeh postigli su godine 1287., kada su u igru ušli bribirski knezovi Šubići, koji su postali novi gospodari omiške tvrđave.

I u kasnijim sukobima Splita s poznatim hrvatskim velikašima Poljičani su bili na strani pobjednika. Bilo je tako na početku 15. stoljeća u sukobu Splita sa Šubićima, kada su udruženi napadali Splićane i pustošili njihove nezaštićene posjede. Kad je godine 1420. Split došao pod mletačku vlast, Poljičani su, sada pod Nelipićima, često pustošili splitska imanja. Tek nakon što su se Splićani izmirili s knezom Ivanišem Nelipićem, Poljičani su se također izmirili sa Splićanima, vrativši im otete posjede.

UBOJSTVO NADBISKUPA ARNIRA

Toma Arhiđakon u svojoj *Kronici* bilježi da su Splićani imali više stotina tisuća ovaca, pa ne čudi splitsko posezanje za poljičkim zemljama i za pravom korištenja poljičkih pašnjaka. To je bio uzrok čestih razmirica, pa i sukoba. Pozivajući se na krivotvorenu povelju ugarsko-hrvatskoga kralja Kolomana iz

godine 1103., kojom je navodno kralj splitskome nadbiskupu Krešenciju potvrdio prava na poljička sela: Srinjine, Tugare i Gata *sa svim slugama i sluškinjama i njihovim potomcima*, splitski nadbiskup Arnir došao je godine 1180. u mosorsko selo Dubravu tražiti neka imanja za Crkvu.⁶ Kako je tada ispaše na Mosoru bilo dovoljno samo za poljičko blago, jasno je da je nadbiskup Arnir zastupao interese svih Splićana, a ne samo Crkve. Zbog potrebe za hranom splitske su vlasti u dva navrata (1351. i 1376.) zabranile ispašu u splitskom polju, dok je ispaša na Marjanu bila vremenski ograničena. Budući da je stočarstvo bilo temeljem i poljičkoga gospodarstva, svoje skromne pašnjake nisu nikome namjeravali ustupati. Toma Arhiđakon bilježi da su Poljičani u ovoj situaciji predvođeni omiškim knezom Nikolom Kačićem, koji je u Poljicima imao brojne posjede, nasrnuli na nadbiskupa i kamenovali ga.⁷ Splićani su, prema *Kronici*, poslile za odmazdu objesili nekoliko Poljičana.

Splitska nadbiskupija u svim je sporovima istupala kao nasljednica solinske Crkve polažući pravo na zemlje koje su nekada bile uključene u prigradsko zemljište Salone, u *ager salonitanus*, a to su sela Podstrana, Srinjine i dio Mosora, koji će se spominjati i u darovnicama kraljeva Zvonimira, Kolomana i Gejze II. U ovom sukobu Poljičani su na krvav način branili svoju *plemenščinu*, zemlju svojih pradjedova. Obrana *plemenščine* jedna je od značajki cijele poljičke povijesti.

Što se tiče teritorijalne ekspanzije Splita u okolicu na istoku (Poljica), ona je najviše došla do izražaja u doba kralja Zvonimira, kada su sasvim nestale granice između Splita i njegove okolice. U Zvonimirovoj povelji, koju su Splićani krivotvorili 16. travnja 1078. godine, kaže se kako je kralj splitskoj Crkvi darovao sela: Srinjine, Tugare, Osič, Gata i Vilar. Splićani su se potom potužili kralju da u poljičkim selima ne mogu naći dovoljno ispaše za svoju stoku, na što je kralj naredio da se Splićanima mora dopustiti ispaša blaga. Da bi od Poljičana zaštitili imovinu u svome polju, jer su se ovi koristili brojnim prigodama da po njemu pustoše, Splićani su godine 1239., da bi se zaštitili od Poljičana, počeli graditi utvrdu Kuk (Kamen). Dvadeset godina kasnije na Poljičane su zajedno navalili Splićani i Trogirani, a pomagao im je primorski ban Butko, stoga što su Poljičani bili stalno *nevjerni kraljevskoj kruni*.⁸

Polažući svoja navodna prava na poljičke zemlje, Splićani su se godine 1383., pozivajući se opet na falsifikate, žalili ugarsko-hrvatskoj kraljici Elizabeti, ženi Ludovika I. Anžuvinca, kako se Poljičani odbijaju podvrgnuti zako-

nima ugarsko-hrvatske države, navodeći pritom kako im Poljičani uskraćuju slobodu ispaše u selima gdje su imali posjede: u Sitnu, Dubravi, Srinjinama, Tugarima, Podstrani, Jesenicama i Dućama. Iz te je isprave razvidno kako Poljičani ne priznaju kraljevske sudove, već traže da im se sudi *po njihovim pravima*. Kraljica Elizabeta dana 3. studenog iste godine pismom iz Zadra zapovijeda da se Poljičanima sudi po zakonima, a ne po njihovim *samoupravnim normama*. Vjerojatno je problem ispaše bio glavni razlog krivotvorenja nekoliko kraljevskih darovnica.⁹ U obradivom zemljištu i pašnjacima s kojima su Poljica raspolagala Split je vidio osnovu svoga gospodarskog razvoja.

Značenje stočarstva u životu Poljica odlično oslikava poznati *Poljički statut*. Poljica su se konstituirala kao iznimna društvena i politička formacija, koja je svoja prava oživotvorila u statutarnom i upravnom zakonodavstvu, u Poljičkom statutu, što ga je narod zvao *Poštovani*. *Statut* je značajan spomenik staroga hrvatskoga i slavenskoga prava. On svjedoči o želji Poljičana da se zaštite od kraljeve feudalne vlasti, te o grčevitom opiranju novijim oblicima društvenog života koja su im nametala povijesna zbivanja. Njega su Poljičani držali svetinjom na koju su se zaklinjali kao na temelj i znamen svoje samostalnosti. U mnogim članovima *Statut* nedvosmisleno ističe važnost stočarstva u njihovu životu, o čemu rječito govori i naknada velikom knezu: 90 ovnova na godinu. Statut isto tako ima stroge odredbe o pravima i zajedništvu nad pašnjacima. O vezanosti Poljičana za zemlju i iznimnoj pozornosti koju su oni pridavali poljodjelstvu, govore brojne odredbe koje naznačuju kazne za štetu koju stoka učini u poljima, zatim kazne protiv krađe u polju, te odredbe o društvenom nadzoru i ograničavanju prava u otuđivanju *plemenščine*, nepokretne nasljedne imovine cijele kućne zajednice, koja se mogla otuđiti samo u slučaju velike nužde.

Split je u idućim razdobljima Poljičanima postao privlačan kao obrtničko središte u koje su oni dolazili radi zapošljavanja i izučavanja zanata. Zbog turskih provala razlozi naseljavanja Poljičana u Split od 15. stoljeća bili su i sigurnosne prirode. Snažne trgovačke aktivnosti u Splitu davale su mogućnost Poljičanima da svoje proizvode prodaju splitskim trgovcima, a splitskim trgovcima pak da Poljičanima prodaju svoje. Međutim, zbog oskudnih izvora nije moguće donijeti precizniji zaključak o opsegu i intenzitetu toga poslovanja. Splitsko-poljička trgovina, kao i komunikacija između Splita i Poljica, bila je otežana brdovitom konfiguracijom poljičkoga područja. Za razliku od Splita, u Poljicima su trgovina i obrti bili slabije zastupljeni. Na gospodarske odnose

između Splita i Poljica u 14. i 15. stoljeću treba gledati kao na odnose između bilo kojega dalmatinskoga grada i njegova zaleđa. Izvori govore kako su u tom vremenu temeljna baza gospodarskog života Splita i Poljica bili zemljoradnja i stočarstvo, da su u splitskom polju, te u srednjim Poljicima i poljičkom primorju prevladavale iste poljoprivredne kulture: vinova loza i maslina i razne vrste povrća. Urod žita nije mogao zadovoljiti potrebe stanovništva, ni u Splitu, ni u Poljicima. Na oba područja uzgajala se ista krupna i sitna stoka. Najvažnije za prehranu stanovništva, a čini se i najrazvijenije, bilo je ovčarstvo. Posebice je značajna bila proizvodnja soli, odnosno prihod od njezine prodaje. Zbog toga su za Split i Poljica iznimno privredno značenje imale solane te mlinovi na rijeci Žrnovnici, na prirodnoj granici između splitskoga polja i poljičkog primorja.

NOVA VLASTELA

Jedan od prijelomnih trenutaka poljičke povijesti dolazak je nove vlastele u Poljica. Ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. Anžvinac, u želji da povрати zemlje koje su nekoć pripadale ugarsko-hrvatskoj kruni, te da se domogne i napuljskog prijestolja, morao je najprije nadvladati Veneciju u Dalmaciji. Zato je s njom često ratovao. Mirom sklopljenim u Zadru godine 1358. dobio je Dalmaciju od Kvarnera do Drača. Za borbu s Mlečanima trebali su mu vojnici, tj. plemići, pa je zakonom iz godine 1351. izjednačio plemstvo u svojim zemljama, a godine 1358. poslao je iz banske Hrvatske u Poljica Jurja Rajčića i Jurja Dražojevića da u njegovo ime upravljaju Poljicima. Oni su bili rodonačelnici nove vlastele, koju su Poljičani nazvali *ugričići*.¹⁰

Ugričići su se najprije naselili u tugarском polju, jer je ono od kuge bilo najviše opustošeno. Kako su Poljica poslije propasti hrvatske države duže vrijeme pripadala Bosni, nakon dolaska *ugarskog plemstva* starije rodovsko plemstvo, koje je poteklo od braće utemeljitelja Poljica, počelo se nazivati i *bosanskim plemstvom* ili *didićima*.¹¹ *Didići* nisu željeli koristiti prava iz zakona iz godine 1351., iako su mogli, a kako su bili jaki i samostalni, opirali su se novom plemstvu i protivili se ugarskim kraljevima. Stoga je Juraj Rajčić, iako nominalni poljički knez, sve do smrti živio u Splitu. Tek su njegovi sinovi Ugrin i Novak, orodivši se s najuglednijom poljičkom obitelji, Dražojevićima, došli u Poljica.¹²

KRALJ TVRTRKO

Krajem 14. stoljeća na sceni je bosanski kralj Tvrtko I., čija je majka Jelena bila sestra Mladena III. Šubića, pa se po njoj smatrao Omišaninom. Tvrtko je, najprije kao bosanski ban, a potom kao kralj, želio oko Bosne okupiti slobodne hrvatske i srpske krajeve, odnosno obnoviti individualnost kraljevina Dalmacije i Hrvatske. U borbi s ugarskim kraljevima, Ludovikom I. Anžuvincem, a poslije Žigmundom Luksemburškim, pomagao je hrvatskim zavjerenicima. U neredima koji su u Hrvatskoj nastali nakon Ludovikove smrti, on se najviše okoristio, postavši 1387. godine gospodarom Klisa, a potom i Poljica. Ne nastupa centralistički, dapače, Klisu i Poljicima potvrđuje njihove stare samouprave. Međutim, kako je od godine 1390. vladao otocima Bračem, Hvarom i Korčulom te gradovima Šibenikom, Trogirom i Splitom, u sukobu između Splitskana i Poljica priklonio se utjecajnijim i njemu važnijim Splitskanima, pa je Poljicima oduzeo njihovo primorje i predao ga Splitskanima na upravu.¹³

Tvrtkovom smrću godine 1391. počinje opadanje bosanskog utjecaja na ovim prostorima. Novi bosanski kralj, Ostoja, potvrdio je godine 1402. Tvrtkovu povelju o splitskim pravima u Poljicima. Sljedeće godine isto je učinio i kralj Ladislav Napuljski, koji se borio za ugarsko-hrvatsko prijestolje.¹⁴ Potrebno je naglasiti kako Tvrtko za sebe nije uspio pridobiti splitskog nadbiskupa Andriju (Gualda), koji je bio Žigmundov pristaša, zbog čega su mu do Žigmundova dolaska na vlast susjedni velikaši otimali posjede. Uz kraljevu potporu nadbiskup je povratio sve posjede i godine 1397. proveo reambulaciju dobara Splitske nadbiskupije. U novom katastru zapisani su nekadašnji posjedi samostana sv. Petra u Selu u Poljicima. Prije te reambulacije Poljičani su dugo bili u sukobu sa Splitskom nadbiskupijom. Oko trideset godina nisu Crkvi davali desetinu. Na nadbiskupovu tužbu kraljevski sud je godine 1395. presudio da je Poljičani moraju davati. Oni su se nato obratili Ladislavu Napuljskom da im ukine desetinu, ali je i ovaj presudio u korist Splitske nadbiskupije.

Dok su Split i Poljica bili pod vlašću hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića (1403. – 1413.), nije bilo sukoba između Poljica i Splita. Kada se herceg Hrvoje stavio na stranu ugarsko-hrvatskoga kralja Žigmunda, Splitskani su ga zbacili s časti splitskog vojvode i obračunali se s njegovim pristašama. Tada su Poljičani s Omišanima počeli napadati splitske posjede. Na udaru su se našle solane i posjedi (crkveni i općinski) na lijevoj obali rijeke Žrnovnice. Intervencije kod

Hrvoja nisu pomogle, kao ni molbe upućene vicebanu Andriji, kojem su nudili 500 dukata ako na Poljičane uputi 1200 pješaka i tako ih prinudi da vrate oteto. Jednako tako Splićanima nisu pomogle ni molbe kralju Žigmundu, koji je ovlastio splitsko plemstvo da u njegovo ime pregovara s hercegom Hrvojem. Uskoro je Splitu i Poljicima zaprijetila zajednička opasnost – Mlečani. Unatoč tome, Poljičani su, poticani sada od Mlečana, nastavili uznemiravati grad i pljačkati po splitskom polju.

MLETAČKA UPRAVA

U 15. stoljeću prilike su se u Dalmaciji izmijenile. Od kralja Ladislava Napuljskog Venecija je 1409. godine za samo 60 tisuća dukata kupila pravo na Dalmaciju. Nešto milom, a nešto silom, Venecija je do godine 1420. u svoje ruke uzela najveći dio Dalmacije, osim Dubrovnika. Budući da je Split imao mnogo posjeda u Poljicima, Poljičani su, nakon što se Split 28. lipnja 1420. godine dobrovoljno predao Mlečanima, zauzeli splitska imanja u svome kraju: sela, mlinove, solane. *Blagajna soli* je zbog toga imala 300 dukata štete, a privatnici 200 dukata. Splićani su molili novoga gospodara da ih zaštiti i da im se nanesena šteta nadoknadi.¹⁵

Mlečani su uskoro pod svoju vlast stavili područje od Neretve do Omiša, te poljičko primorje. U takvom okruženju poljički izaslanici Radoš Petrović i Ivan Grgurić sa splitskim su knezom Krstom Marcellom sklopili 29. siječnja 1444. ugovor kojim se Poljica dobrovoljno stavljaju pod mletačko vrhovništvo i kojim su utvrđene granice između splitskih i poljičkih posjeda. Potvrđujući ga 3. ožujka, mletački dužd Frano Foscari Poljicima vraća primorje, jamči im njihovu unutarnju samoupravu i dotadašnje povlastice, uz obvezu da će Poljičani o svom trošku ratovati na prostoru od Krke do Neretve i od mora do Livna, a izvan toga na teret Mletaka. Poljičani su bili obvezni kneza birati iz redova splitskih plemića. Mlečani su se obvezali *Općini poljičkoj* darovati 3 kuće u Splitu, 19 zemalja u splitskom polju i 16 solana na ušću Žrnovnice, ali samo za poljičke potrebe. I doista, Poljičani su počeli birati svoje velike knezove iz redova splitskih plemićkih obitelji: Cindro, Alberti, Papalić i Petracha, ali i drugih koji su bili podrijetlom iz Poljica. Međutim, od godine 1513. birali su knezove samo iz redova domaćih sinova.¹⁶ Treba naglasiti kako je ovaj ugovor bio od presudne važnosti za prestanak sukoba Splita i Poljica i poboljšanje nji-

hovich odnosa. Dok je Omiš, kao i drugi dalmatinski gradovi, počeo dobivati elemente gradske uprave, Poljica su sačuvala unutarnju samoupravu. Slobodno je utvrditi kako su od tada Poljica povezana sa Splitom dijeleći zajedničku sudbinu i u dobru i u zlu. U daljnjoj povijesti često udruženi nastupaju u borbama s Turcima. To će se najbolje vidjeti u junaštvu velikog kneza i vojvode Žarka Dražojevića te u pothvatu splitskog plemića Ivana Albertija kojemu Poljičani pomažu povratiti tvrđavu Klis u kršćanske ruke.

OPASNOST OD TURAKA

Od sredine 15. stoljeća Poljica i Split ugrožavale su sve češće provale Turaka, pa Poljica od tada imaju sve veću važnost za sigurnost Splita, zbog čega je mletačka vlada u svibnju 1469. odlučila poslati 100 vojnika na to područje. Splićani su počeli na Poljičane gledati kao na svojevrsno *predziđe*, svjesni da njihova sudbina ovisi o sudbini Poljica i dobrim odnosima s Poljičanima. Nadu u uspješnu obranu od Turaka temeljili su na oko 1000 ljudi sposobnih za oružje koje su Poljičani mogli mobilizirati. Splitski knez Jerolim Baffo godine 1501. naglašava važnost Poljica, ističući kako su ona *obrana i predstraža i Splitu i većem dijelu Dalmacije*; stoga Venecija nije dirala u njihovu samoupravu.

Padom Bosne 1463. godine Turci su došli Poljicima u susjedstvo, na što im Mlečani, zabrinuti za Split, poslaše nešto hrane i oružja da bi se što uspješnije opirali Turcima.¹⁷ Turci su na Poljica prvi put nasrnuli godine 1500. i zarobili 150 osoba, dok su prvi put na područje Splita nasrnuli deset godina kasnije. Od godine 1514. Poljica su prisiljena Turcima plaćati harač, s kojim su se Poljičani teško mirili, pa su ga godine 1527. odbili plaćati, dok je Klis od Turaka uspješno branio Petar Kružić, kapetan senjskih uskoka.

Nakon junačkog otpora branitelja i smrću Petra Kružića, Klis je godine 1537. pao u turske ruke. Da bi Poljičane *doveo u red*, hercegovački sandžak Ahmed-beg je godine 1530. sa 10 tisuća vojnika provalio u Poljica, te popalio i opljačkao Srinjine, Tugare i Gata.¹⁸ Ali Turcima ni tada nije u Poljicima išlo glatko. Pučka predaja govori o junaštvu mlade Mile Gojsalić koja se žrtvovala za spas rodnih Poljica. Poljičkim junacima kazala je kako namjerava svojom ljepotom zatraviti sandžak-bega i iskoristiti trenutak da izvede jedan naum. Što obećala, to i učinila. Iskoristivši povoljan trenutak, zubljom je potpalila

tursku barutanu, na što su Poljičani s okolnih brda navalili na prestravljene Turke i mnoštvo ih pobili, a još više nagnali u klanac Ilinca, gdje su našli smrt u vrtoglavu sunovratu.¹⁹

Poljica su se unatoč tome izmirila s Turcima i konačno priznala tursku prevlast, koja je potrajala do mira u Srijemskim Karlovcima godine 1699., kada su ponovno priznali vlast Venecije, do njezine propasti 1797. godine. Dolaskom pod Turke, Poljica su teritorijalno ušla u sastav Hercegovačkog sandžaka kao carski has, što je značilo da su bila, poput Crne Gore, izravno vezana za Carigrad, a ne za lokalne vlasti u Klisu ili Zadvarju. Ni Turska nije Poljičanima ograničavala zatečenu samoupravu, ali su Poljica za nju plaćala godišnji danak, *filuriju*. Lokalni turski moćnici, međutim, često su pokušavali narušiti postojeće odnose, pa su stoga Poljičani sudjelovali u brojnim vojnim akcijama koje su protiv Turaka vođene u njihovoj blizini.

Životni uvjeti silili su Poljičane da se prilagode škrtim prirodnim uvjetima, a s druge strane trpjeli su u susjedstvu dviju, često sukobljenih, sila, Turske i Venecije. Priznajući najprije mletačko, a zatim tursko, pa opet mletačko vrhovništvo, Poljičani su se držali devize da je *bolje biti ranjen nego ubijen*. Od Venecije Poljica nisu imala mnogo koristi, ali ni štete; ona ih nikada nije svojim snagama pomagala u obrani od Turaka, dok su se na drugoj strani Poljičani često borili za njezine interese. Poljica su, zapravo, Veneciji služila kao tampon-država koja je branila Split i ostale dijelove mletačke Dalmacije od Turaka.²⁰

Poljičani su bili zapaženi u ratovima koje su međusobno vodile Turska i Mletačka Republika: Ciparskom (1570.-1573.), Kandijskom (1645.-1669.) i Morejskom (1684.-1699.), pa su se borili u bitkama kod Lepanta, Kandije, Klisa, Trilja i Sinja. Upravo za Ciparskog rata, kada su Turci odlučili Mlečanima preoteti otok Cipar, sandžak kliški pokušao je 31. ožujka godine 1570. osvojiti Split. O toj namjeri Poljičani su izvijestili Splicičane kako bi se pripravili za obranu. Potom su Splicičanima spremno i junački pomogli odbaciti Turke. Turci su, kivni za poraz, svoj bijes iskalili na nevinom poljičkom puku. Strahujući od turske odmazde, više od 350 poljičkih obitelji napustilo je svoje domove i imovinu i iselilo se na mletačko zemljište u Omišu i Splitu te na Braču.²¹ To je bila prva migracija Poljičana pred Turcima. Iz vremena zajedničkih borbi protiv Turaka mletački dužd Andrija Gritti Poljičanima je godine 1537. izdao dokument sa zlatnim pečatom, *zlatnu dukalu*, kojim se uređuju

odnosi između Mletaka i Poljica. Mlečani su se dukalom obvezali Poljičanima, jer im je njihova pomoć bila itekako potrebna, da će im za borbu s Turcima pružati i određenu pomoć. Poljicima je potvrđena unutarnja samouprava, a Mleci su zadržali pravo da u sudskim prizivima bude nadležna njihova vlast. U svojim čestim razmiricama sa Splitom Poljičani su se često pozivali na tu mletačku ispravu. Takve su dokumente, dukale, duždevi u nekoliko navrata izdavali Poljičanima. Ovom Grittijevom *zlatnom dukalom* Poljičanima je dana mogućnost da se u nuždi presele na mletačko zemljište, jer Poljica *nisu imala utvrđenih mjesta*. Mlečani su pritom imali na umu i vlastiti interes, jer je kuga (crna smrt) stanovništvo Dalmacije bila toliko prorijedila da je Brač spao na samo dvije tisuće žitelja, pa naseljeni Poljičani održavaju gospodarski život i daju oružanu potporu. Svaki borac protiv Turaka bio je Veneciji dragocjen, Poljičani posebno, jer su se isticali hrabrošću. Treba znati kako je godine 1572., nakon što je kuga poharala Split, u gradu ostalo samo 400 ljudi sposobnih za oružje.

Doseljavanje Poljičana u Split učestalo je nakon što su Turci zauzeli Poljica. Nakon kužne pošasti godine 1606. (najveće u povijesti Splita) u Split se doseljavaju veće skupine Poljičana, ali se oni više ne useljavaju unutar gradskih zidina, već u istočno gradsko predgrađe, Lučac, koji u mnogočemu poprima značaj rustikalnih Poljica.

Za Kandijskog rata, u potrebi za poljičkom potporom, mletački providur Leonardo Foscolo se uoči napada na Klis godine 1648. obvezao dati Poljicima 1512 dukata doživotne pomoći uz priznanje svih dotadašnjih povlastica. Predvođeni braćom Jankom i Šimunom Marjanovićem, Poljičani su s oko 1200 momaka pomogli Mlečanima zauzeti Klis. Dajući veliki prinos toj povijesnoj pobjedi, činili su *čudesu od hrabrosti*. Providur Foscolo je zapisao: *Poljičani su se u ovom pothvatu izvanredno spremno pokazali*.

Pošto su se Turci u Klisu predali, Foscolo im je dopustio da slobodno napuste tvrđavu i sa svojim obiteljima preko Sinja otiđu u tursko Livno. Dogovorili su se da će otići bez oružja, a da će kao taoce ostaviti šest uglednijih osoba. Tada se dogodio nemio incident. Zbog prijatnji turskog zapovjednika zloglasnog Mustafa-paše Barakovića da će se krvavo osvetiti svima koji su se odrekli turske vlasti, Poljičani, Vlasi i Splićani navalili su na Turke, sasjekli Mustafa-pašu i ubili još tri stotine Turaka, a dvjesta ih zarobili. Prema verziji onovremenog povjesničara Šibenčanina Frane Divinića do tragedije je došlo

stoga što su Poljičani i ostali bili uvjereni kako su Turci progutali veliku količinu zlata želeći ga tako odnijeti sa sobom. Taj je zločin ozbiljno poremetio odnose Turske i Venecije, pa su Mlečani, da bi ublažili turski gnjev, pogubili nekoliko kolovođa tog brutalnog čina.²²

Turski sultan, ogorčen gubitkom Klisa, odlučio se osvetiti Mlečanima, pa je u Livnu okupio silu od 10 tisuća vojnika sa sedam topova, a 500 konjanika uputio da pljačkaju po splitskom polju, ali su ih Splićani nenadano napali i porazili. Sada su se Turci okomili na Poljičane zbog njihova odmetništva. Posebno su se svetili na poljičkoj nejači koja je bila sklonjena u Solinu, jer se tu računalo na mletačku zaštitu. Mnoge su pobili, a više od 400 zarobili. Te godine, pred čestim turskim upadima u Poljica, moralo je oko 600 Poljičana potražiti utočište na Braču.

Kada je u Dalmaciju došao glas o teškom porazu turske vojske pod Bečem godine 1683., Dalmatinci su se spontano prihvatili oružja i bez mletačke pomoći oslobodili veći dio Dalmacije. Kao turski podanici, Poljičani nisu u tome sudjelovali, međutim, kada su Mlečani godine 1685. navijestili Turcima rat, Poljičani su se odmetnuli od Turaka, navalili su i osvojili tvrđavu Nutjak. Turci iz Bosne s više od 10 tisuća vojnika dolaze pomoći svojoj posadi u opkoljenom Sinju te, porazivši mletačke čete, upute se za njima u potjeru, ali ih blizu Klisa dočekaše Poljičani, poraziše i natjeraše u bijeg. Na bojištu je ostalo 400 mrtvih Turaka.²³

Borbe su se nastavljale, jer sada je bila prigoda da se onemoćale Turke sasvim protjera. Iduće godine Turci su pod Sinjem doživjeli težak poraz od mletačkih snaga. U bitci za oslobađanje sinjske tvrđave, Poljičani su se posebno istaknuli, što je ponukalo mletačkog zapovjednika Jeronima Cornara da zapiše sljedeće: *Bez obzira na pogibeljnu varljivost ratnog ishoda, prvi od svih ostalih, što je doista vrijedno hvale, dodavši to sjajnim djelima hrabrosti, a malo ih na broju, ali puni divne odlučnosti... natjeravši u bijeg mnoštvo Turaka, pobiše mnoge njihove vođe i zaslužnije dvanaest buljubaša.* Poljičanin Juraj Roguljić prvi je razvio barjak slobode na sinjskoj tvrđavi Kamičak.²⁴

Turci su godine 1687. nastojali povratiti izgubljeni Sinj. Bosanski paša Atlagić stao ga je opsjedati, ali bezuspješno. I tu su se opet Poljičani odlikovali junaštvom. Jednako su se Poljičani ponijeli i kod zauzeća Knina, Čitluka i Gabele. Početkom godine 1715. Turci ponovno nastoje vratiti Sinj. Provalili su u sela na lijevoj obali Cetine pljačkajući i paleći. Sinjani su ih veličanstveno

porazili i u slavu te pobjede nad turskim silnicima trče svoju poznatu junačku alku. Poslije poraza kod Sinja Turci su se s oko 2000 vojnika zaletjeli na Klis, ali ih ondje složno dočekaše Mlečani, Splićani i Poljičani te im otmu plijen i natjeraju ih u bijeg.²⁵

BEDEM SPLITSKE SIGURNOSTI

Dolazak zajedničkog neprijatelja, Turaka, upućivao je Split i Poljica na međusobnu pomoć. U slučajevima najjačih pritisaka Poljičani su se iseljavali na mletački posjed, pa i u Split. Tijekom vremena Poljičani su postali znatan dio stalne vojne posade i gradske straže u Splitu, pa se tako krajem 16. stoljeća, uz 40 talijanskih pješaka i 16 konjanika, 100 Poljičana brinulo o splitskoj sigurnosti. Poljički su vojnici danju čuvali stražu na istočnim vratima grada, a po noći su se okupljali u glavnoj stražarnici na trgu, odakle su u patroli obilazili straže i čuvare na bedemima. Četvorica su čuvala i tvrđavicu između Splita i granice.²⁶ Stoga mletački dužd dukalom od 30 srpnja 1604. godine traži od splitske magistrature da Poljičane tretira kao i splitske građane. Poljičani su pored obrane Splita bili posebno zaduženi za čuvanje veoma važne prometne gradske skele.²⁷

Krajem 16. stoljeća spremala se velika akcija za oslobođenje balkanskih kršćana od turske vlasti. Navala je trebala započeti s obala Jadrana, ali se svela samo na osvajanje Klisa. Tome se protivila Venecija, kojoj je bilo stalo do mira s Turcima. Pothvat je vodio splitski plemić Ivan Alberti. Dana 6. travnja godine 1596. Splićani i Kaštelani, potpomognuti sa 300 uskoka, poubijavši straže, napadnu i osvoje klišku tvrđavu. Opljačkali su je pa napustili. Uto im u pomoć dođe poljički knez Nikola Pavić sa 200 Poljičana, a zatim i veći broj osoba iz splitske okolice. Pad Klisa u kršćanske ruke iznenadio je cijeli ondašnji svijet, oduševio je zagorsku Dalmaciju, Primorje, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, cijelu Italiju, osim Venecije. Turci se nisu mirili s gubitkom Klisa; dovodili su pojačanja kako bi ga vratili. Za branitelje Klisa počeli su teški problemi: bez hrane i vode, uz stalne borbe očekivali su pomoć. Uz pomoć Pape, u Anconi su opremljeni brodovi s hranom, barutom i topovima. S druge strane spremao se s odredom vojske pomoći i hrvatski general Juraj Lenković. Ali Mlečani su spriječili dostavu pomoći. Gledali su samo svoje trgovačke interese i prijateljevali s Turcima. Samo je 200 uskoka i Poljičana uspjelo probiti turske čete i

donijeti hrabrim braniteljima potrebnu pomoć. Njihovim odlaskom nastala je još teža situacija. Hranu i vodu trebalo je krvavo i uz borbu otimati od Turaka. Nakon što je general Lenković dva puta poražen od daleko nadmoćnijih turskih četa, a Ivan Alberti poginuo, Klis je krajem svibnja te godine opet nosio zastavu s polumjesecom.²⁸

FRANCUZI U DALMACIJI

Krajem 18. stoljeća na europsku i svjetsku pozornicu nezadrživo stiže Napoleon Bonaparte. Kada je on počeo osvajati gradove po Italiji, Venecija se osjetila veoma ugroženom, pa je počela kupiti čete. Narod iz mletačkih posjeda u Dalmaciji masovno se odazivao. Iz Dalmacije je oko 10 tisuća momaka otišlo u Veneciju spasiti je od očekivane propasti. Među njima bilo je dosta Splitskana, a Poljičani su i bez poziva odlučili priskočiti u pomoć. Poziv je u nuždi ipak došao, pa su Poljičani godine 1796. sa tri satnije otišli u Mletke. Odbili su primiti novčanu nagradu koju je Venecija davala drugim četama, pokazujući time da su u pomoć došli kao plemići i dragovoljci, a ne kao plaćenici. Međutim, Venecija je polako i bez otpora potpadala pod kontrolu Napoleonovih snaga, pa su se Dalmatinci ubrzo vratili kućama, čime je Mletačkoj Republici oduzeta posljednja dobro organizirana vojna snaga. Venecija je poražena bez ispaljenog metka pa su mirom u Campoformiju 17. listopada 1797. godine Francuska i Austrija odlučile da Mletačka Republika prestaje postojati. Tako je s političke karte Europe zauvijek nestao barjak s likom sv. Marka. Istra, Dalmacija i Boka kotorska pripale su Austriji, ali nakratko. Austrija nije mogla zaustaviti osvajačke pohode Napoleonove vojske, pa je mirom u Požunu godine 1805. Dalmacija s Istrom došla pod francusku vlast. Tada je došao kraj i staroj Dubrovačkoj Republici. Francuzi su u Dubrovnik ušli godine 1806., a Republiku su ukinuli 1808. godine, pripojivši je Kraljevini Italiji.

Francuzi su organizirali svoju vlast sa sjedištem u Zadru. Poljičko izaslanstvo predvođeno velikim knezom Ivanom Čovićem zaputilo se u Zadar moliti generalnog providura Vincenza Dandola da im potvrdi stare povlastice, ali se vratilo neobavljena posla.²⁹ Ideje Francuske građanske revolucije nisu u Dalmaciji, pa tako ni u Splitu ni u Poljicima, naišle na dobar prijem. Pronosili su se glasi o revoluciji i njezinim nositeljima kao bezbošcima koji svećenike, franjevce i koludrice progone, hule na Boga, ruše crkve i lišavaju Crkvu

imanja, govorilo se o kraljevom i kraljičinom smaknuću pod giljotinom, o strahotama koje provode novi upravljači. Veoma malo govorilo se o idejama jednakosti, slobode i bratstva koje su na bajunetama francuskih vojnika prodirale Europom. Strah od Francuza, koji će zamijeniti Veneciju, bio je veći od nekadašnjeg straha od Turaka. Splićani su se bojali da Francuzi ne bi došli u Dalmaciju. Uzbuđenje u narodu je raslo, splitska su predgrađa kipjela. Došlo je do jednog nemilog incidenta s tragičnim krajem. Splićanin Juraj Matutinović počeo je s promidžbom o namjeri preuređenja splitske komunalne uprave, na što su ga protivnici napali kao neprijatelja i izdajicu naroda i domovine, kao pristašu bezbožnih Francuza koji će pučanstvu oduzeti njegovu imovinu i vjeru, pa mu je razjarena gomila 15. lipnja 1797. godine napala kuću i nakon dvosatne borbe sasjekla ga noževima i sabljama; potom su mu ubili ženu i jednog slugu. Bilo je još više manjih izgreda, čak je jedna satnija Zagoraca pokušala provaliti u Split radi pljačke, ali je bila odbijena. I u Šibeniku su bili ubijeni neki francuski pouzdanci, *jakobinci*, kako ih je narod nazivao.³⁰

Napoleon je, poslije pobjede nad trećom koalicijom kod Austerlitza početkom prosinca 1805. godine, mirom u Požunu krajem prosinca te godine od Austrije dobio, uz ostalo, Istru, Dalmaciju i Mletačku Albaniju. Ubrzo je Dalmaciju priključio Talijanskom Kraljevstvu, čiji je bio kralj. Talijanski je potkralj za generalnog providura Dalmacije imenovao Mlečanina Vincenza Dandola, a Napoleon je za vojnog zapovjednika Dalmacije postavio svoga generala (poslije maršala) Augusta Marmonta. Napoleon se nadao da će mu Dalmacija dati dosta dobrih vojnika, ali je došlo do velike uzbune kada je Dandolo počeo s novačenjem. Dandolo je naredio da se u Poljicima (kao i u ostaloj Dalmaciji) provede novačenje. Poljičane je to pogodilo, jer nikada nisu služili u nepoljičkoj, stranoj, vojsci. Iako su nebrojeno puta sudjelovali u borbama s Turcima, zajedno s drugim vojnicima koje je Venecija prikupljala, oduvijek su predstavljali zasebnu vojnu jedinicu pod zapovjedništvom svoga vojvode.³¹

Rusi, koji su početkom godine 1807. s većim odredom bili na Jadranu i u Boki kotorskoj, podjarivali su narod protiv Francuza. U Splitu i okolici te u Šibeniku i Trogiru došlo je do otvorene pobune.³² Protiv Francuza naročito su bili neraspoloženi Poljičani, koji su znali da će im biti ukinute stare povlastice; stoga se, nadajući se potpori Rusa, koji su zauzeli Brač, te njihovog pomorskog odreda u bračkom kanalu od 18 brodova i oko 10 tisuća ljudi pod vodstvom admirala Bratinskog i Sinjavina, digoše na otvoreni ustanak: mala i nejak

ljica protiv moćnog Napoleona. Kad je sloboda bila u pitanju, Poljičani nikada nisu gledali na cijenu. Bila je to Poljičanima posljednja, kao i uvijek, slavna i neravnopravna bitka. No, nisu bili usamljeni; uz Poljica je bio dobar dio Primorja, od Splita do Podgore, te kraj od mora do Imotskog i Vrgorca. Rusi i Bokelji iskricali su se u Poljicima. Poljičani su s puškama nasrnuli na francuske vojnike u selu Dućama. Sutradan su iz Splita krenule velike francuske snage na Poljica. Oko 500 Poljičana zaustavilo ih je na rijeci Žrnovnici i u jednom manjem okršaju nanijeli su Francuzima poraz, na koji su ovi oštro reagirali. S tri pukovnije iz tri pravca general Marmont, koji je iz Zadra došao u Split poslije 18 sati neprekidnog jahanja, prodro je u Poljica. Malobrojniji i vojnički slabiji Poljičani nisu se mogli oduprijeti francuskoj sili, pa se jedan dio sklonio na rusko brodovlje, a drugi dio u omišku utvrdu. Pobuna je u krvi ugušena, a sela Podstrana, Jesenice i Duće na Primorju, te Srinjine, Tugare i Gata u Srednjim Poljicima bila su poharana. Kolovođe ustanka, veliki knez Ivan Čović te knezovi i župnici *pučkih* kotara, osuđeni su na smrt *čim budu uhvaćeni*, jer su oni prvi dali otpor.³³ Zavidljen držanjem Poljičana, Marmont je međutim zapisao i slijedeće: *Poljica nemaju nikakvih komunikacija i mogu se lako braniti. Oni ne plaćaju nikakve poreze, vladaju sami sobom, imenuju svoje činovnike. Pogled na ovu malu zemlju govori u korist njezina načina upravljanja. Ništa ne bijaše pravilnijeg od njihovog poljodjelstva, ništa pitomijeg od njihovih sela.*³⁴

Tim porazom došlo je do rasula Poljičke Republike, slavnog ostatka nezavisnoga Hrvatskog Kraljevstva, jer ih je generalni providur Vincenzo Dandolo dekretom razdijelio unutar omiške, sinjske i splitske općine. O Poljicima pjesnik August Šenoa sa zanosom pjeva: *Ne pokloni se Polje kralju, duždi, sad klanjat mu se valja goroj nuždi*. Posljednji veliki poljički knez, Ivan Čović, otišao je s ruskim brodovljem u Petrograd, gdje je i umro godine 1816.

POPOVI GLAGOLJAŠI

Stoljetna pismenost u Poljicima isključiva je zasluga svećenika, *popova glagoljaša*. Ti se svećenici ničim nisu razlikovali od svojega poljičkog puka. Zajedno s njim dijelili su dobro i loše, i uvijek mu bili na čelu. A bilo ih je dosta. Ponekad i po desetak u selu i do pedeset u Poljicima. Živjeli su kao i seljaci. Oblačili su se i hranili, odlazili u polja s lopatom i kopali mašklinom kao i oni. Malo ih je živjelo od župske službe. Svagdje su bili prisutni: na poljima,

u kolima, na gumnima, pod murvama, kod komina, u crkvama. I svagda su neumorno učili pismenosti. Crkvene vlasti iz Splita često su im prigovarale na seljačkom načinu života, posebno su im branili *u opancima govoriti misu*, jer time navodno ruše svećeničko dostojanstvo. Iako su ih korili, splitski nadbiskupi su ih i poštivali, naravno, uz rijetke iznimke.

Kako su Turci dolazili do samih gradskih zidina, nadbiskupima je bilo teško, a katkad i nemoguće, pohoditi župe i obavljati u njima službu, pa je stoga oko godine 1590. ustanovljen Poljički vikarijat. Poljički vikar (biskupov zamjenik) nikada nije bio Splićanin, nego uvijek domaći sin glagoljaš, kao što su uvijek glagoljaši bili i svi ostali poljički svećenici; kako su imali prilično skromnu naobrazbu, gradsko ih je *latinsko* svećenstvo s visoka gledalo.³⁵ Čak je nadbiskup Andrija Kornelij godine 1534. izdao naredbu da nijedan glagoljaš ne smije postati kanonikom niti pripadati gradskom kleru. Situacija se s vremenom promijenila pa tako godine 1626. u Splitu djeluje šest svećenika glagoljaša, a na području Nadbiskupije ih je čak 200, dok je svećenika *latinaša* bilo jedva 100. Tako su u crkvenom pogledu Poljica imala stanovitu zasebnost, premda su potpadala pod Splitsku nadbiskupiju. Vikar je u Poljicima bio ugledna ličnost, sudjelovao je u radu Općega skupnog zbora, koji se svake godine na Jurjevdan održavao u Gatima, a svojim bi glasom odlučivao o izboru velikog kneza, ako bi glasovi katunara i vlastele bili izjednačeni.³⁶ Još su se po nečem Poljica izdvajala: dok su nekoć (nad)biskupi postavljali župnike i držali ih na župi koliko su htjeli, s vremenom su sami vjernici počeli birati sebi župnika sa službom na godinu dana. Naravno da su župnici mogli ponovno biti birani. Tada bi novoizabranici odlazili nadbiskupu u Split na svojevrsan ispit, pa ako bi nadbiskup ocijenio da je dotični napredovao u svom znanju, izdao bi mu *patencu* za sljedeću godinu.

Problem slabije naobrazbe svećenika glagoljaša riješio je splitski nadbiskup Pacifik Bizza, koji je u veljači godine 1750. na Priku otvorio sjemenište za školovanje svećenika glagoljaša. Tako je on zaokružio posao nadbiskupa Stjepana Cosmija koji je godine 1700. u Splitu otvorio sjemenište za svećenike *latinaše*.

Među brojnim junacima i velikanima koji su obilježili splitsku i poljičku povijest ne smiju se zaobići najpoznatiji. Premda Poljica nikada nisu imala stajaće vojske, svi su Poljičani, kada je prijetila pogibelj, u ruke uzimali oružje, i muško i žensko, i staro i mlado, a u dugotrajnim sukobima s Turcima posebno

su se isticali junaštvom. Jedan od najvećih bio je veliki knez Žarko Dražojević, potomak istoimenog velikaša, jednog od dvojice rodonačelnika *ugarskog plemstva*. Nakon što su Poljica privremeno prihvatila tursko vrhovništvo, s posebnom dozvolom mletačkih vlasti s ocem se godine 1461. doselio u Split. Potom je kao konjički zapovjednik (kondotjer) stupio u službu Mletačke Republike. U blizini Poljica podigao je utvrde Nutjak kod Trilja i Kunjak kod Kučića. Njegove napore podupirao je i sam papa Inocent VIII. Dok su Turci provaljivali, a Mlečani mu smetali i podvaljivali, on je uz pomoć splitskoga kneza godine 1472. osvojio kraljevski grad Klis i još neke gradove na Cetini. Od godine 1494. bio je u službi ugarsko-hrvatskoga kralja Matije Korvina. Junački se držao godine 1499. pomažući banu Ivanu Korvinu u borbi s Turcima. Sljedeće godine turske su čete provaljivale preko hrvatskog teritorija do mletačkih gradova Splita, Trogira, Šibenika, Zadra i Nina. S druge strane, mletačke su čete upadale u tursko područje: Bosnu i Hercegovinu. U svim tim akcijama imali su obilatu pomoć Poljičana. Od godine 1501. Dražojević je zapovjednik splitske konjice. Proslavio se uspješnim pohodima u dubinu turskog teritorija. Iz Klisa, a zatim iz svojih utvrda Nutjak i Kunjak godinama je uspješno odolijevao turskim napadima i štitio svojom moćnom konjicom široko zaleđe Splita, Šibenika i Zadra. Slava mu se proširila daleko izvan Poljica i Dalmacije, pa ga je Mletački senat u dva navrata imenovao vitezom, a godine 1500. u Senatu je sjedio uz mletačkog dužda.

Splitski knez Petar Maripiero brinuo se za Sinj i njegovo uzdržavanje, jer je bio značajan u obrani od Turaka. Kretati se prema Sinju bilo je uvijek opasno, ali knez Dražojević za opasnost nije mario. Kada je početkom godine 1508. sa svojom četom nosio opskrbu sinjskoj posadi, upao je u tursku zasjedu na putu između Sinja i Splita. Iako u visokim godinama, borio se poput lava sve do pogibije.³⁷ Častan život - junačka smrt. Poštujući njegove velike zasluge u obrani rodnog im grada od Turaka, Splicićani su ga kao prvog svjetovnog velikaša sahranili u katedrali sv. Dujma, što je rijetka čast.³⁸ Njegova junaštva opjevao je veliki mu suvremenik Splicićanin Marko Marulić, otac hrvatske književnosti, ali iz neznanih razloga Poljičani nikada nisu ispravno cijenili njegovu veličinu. Možda poradi toga što je bio predstavnik feudalizma na njegovu vrhuncu, od kojeg su zazirala slobodarska Poljica.

Marko Sinovčić, rođen u Poljicama ili Splitu oko godine 1600., potomak je Jurja Rajčića, jednog od rodonačelnika *ugarskog plemstva*. Vojničku karijeru

započeo je u četi Poljičana u mletačkoj službi. Od 1641. zapovjednik je *hrvatske čete* u Milanu u službi španjolskoga kralja Filipa IV. Istaknuo se 1645. godine u odbrani Kandije (Krete) za vrijeme Kandijskog rata (1645. – 1669.) koji su vodili Mletačka Republika i Osmansko Carstvo. Tada su ga Mlečani za iskazano junaštvo i junačku vještinu počastili naslovom: *sergente generale di battaglia*. Bio je zarobljen, ali je uspio pobjeći, pa je godine 1647. bio imenovan vrhovnim zapovjednikom mletačkog konjaništva. Godine 1648. posebno se istaknuo obranivši Kandiju od Turaka, te ga je Venecija imenovala guvernerom Kandije. Od godine 1650. neko vrijeme boravi u Dalmaciji, gdje je za zasluge u borbi protiv Turaka dobio mletačko plemstvo i gospoštiju Novak u Istri. Potom ponovno odlazi u Kandiju, pa se godine 1664. vraća u Dalmaciju. Car Leopold I. Habsburški pozvao ga je u austrijsku službu u Beč, gdje ga je 7. srpnja 1673. imenovao generalom hrvatskog konjaništva.³⁹ Za Sinovčića se može kazati da je bio nemiran duh, možda čak i avanturist, ali mu hrabrost i sposobnost nitko ne može osporiti.

Papalići su bili jedna od najuglednijih i najbogatijih poljičkih obitelji u Splitu. Prvi su Papalići zabilježeni u Poljicima u 12. stoljeću, a loza im u Splitu izumire u 18. stoljeću. Poslije se javljaju samo po ženskoj lozi. Iz isprava se zna kako je još godine 1144. veliki poljički knez bio Damas Papalić. Još su dva ugledna Papalića obnašala dužnost poljičkoga kneza u 12. stoljeću, a u drugoj polovini 15. stoljeća u tri je navrata za poljičkog kneza bio biran Dujam Papalić, vjerojatno splitski plemić, jer Poljičani tada nisu iz svoje sredine birali velike knezove. U splitskim ispravama obitelj Papalić prvi se put susreće godine 1344., kada je Krstul Papalić obnašao dužnost općinskog suca, a devet godina poslije ubire taksu od trgovine i obnaša dužnost savjetnika Kurije. Poslije je od Velikog vijeća bio biran za jednog od četiri gradska konzula, potom je bio član i Malog i Velikog vijeća. U 14. stoljeću nekoliko je Papalića birano za članove i Maloga i Velikoga gradskog vijeća. Povjeravani su im poslovi nadzora živeži, izvora, zakupaca prihoda od mlinova, konzula, savjetnika Kurije, procjenjivača, čuvara ključeva grada, rektora. Sve to svjedoči o njihovu velikom ugledu u Splitskoj komuni. Prilikom predaje Splita Veneciji godine 1420. jedan je Papalić bio među splitskim pregovaračima. Dujam Papalić, koji je zapovijedao splitskom galijom što je ratovala na Istoku, bio je, pak, u splitskom izaslanstvu kod mletačkog dužda 1481. godine. Papalići su posebnu pozornost poklanjali svojim posjedima uz rijeku Žrnovnicu te posjedima na području Poljica, što

dokazuje njihovu stalnu vezu s Poljicima, sve do izumiranja obitelji. Na kraju treba naglasiti kako su Papalići zadužili grad Split na području kulture, znanosti, umjetnosti i književnosti.⁴⁰

Netko može zapitati nije li u ovom prikazu bilo mjesta za poljičku junakinju Milu Gojsalić. O njoj nema povijesnih zapisa. Na mjestu gdje se birao veliki knez, na ledinama uz potok Smovo u Gatima, rođena je legenda o dičnoj djevojci *didickog* roda iz sela Kostanja. Predaja o njoj pjeva, govori kako je hineći ljubav ušla u šator Ahmed-bega, koji je na čelu Turaka haračlija navalio na Poljica, pa je, žrtvujući svoj mladi život, gorućom bakljom *digla u lagum* pašu i barutanu, te tako svojim junačkim djelom olakšala veličanstvenu pobjedu svojim malobrojnima Poljičanima (jedna tisuća) nad daleko brojnijim neprijateljem (deset tisuća).

Je li taj junački čin *poljičke Judite*, koji se navodno dogodio godine 1530., legenda ili stvarnost? To je nevažno. Važna je samo činjenica da je Milino ime i junačko djelo ostalo duboko usađeno u svijesti puka, da se stoljećima prenosi s koljena na koljeno, da inspirira i odgaja, da potiče i izaziva umjetnike. Tako je, među inima, August Šenoa o njoj pjevao:

*Zborište pusto, nema više vijeća,
Po kneževom se stolu vije mah,
Izmijenila se zla i dobra sreća,
A slavni barjak sad je pepo, prah.
Nu vazda rodu sveta su Poljica,
I vazda slavna Mila Gojslavica.*

Što Milu povezuje sa Splitom? Vjerojatno samo otac naše književnosti Marko Marulić, koji je 1501. godine napisao, a 1521. godine objavio svoj spjev *Juditu* o starozavjetnoj junakinji koja je svoj grad Betuliju i svoj izraelski narod spasila od asirskog vojskovođe Holoferna, kojemu je na prijevaru odrubila glavu. Moguće je da su Poljičani inspirirani biblijskom Juditom svoju veličanstvenu pobjedu pripisali svojoj djevojci Mili koja se odlučila žrtvovati za spas rodnih Poljica. Kada je odluku kazala svom draganu (tražeći razumijevanje) i ocu (tražeći oprost), svi prisutni poljički borci ostali su zapanjeni, ali zadivljeni. Svjesni njezine žrtve, s dodatnom energijom navalili su i sasjekli dušmane.

Na kraju ovog prikaza odnosa Splita i Poljica treba istaknuti kako su Poljičani odigrali nadasve važnu ulogu i u vrijeme kad više nije bilo Poljica. Na izborima godine 1882., kada je trebalo *skinuti talijanski jaram s hrvatskoga grada Splita*, jer je splitska općinska vlast bila u autonomaškim rukama, prevagnuli su upravo glasovi iz poljičkih sela: Podstrane, Jesenica, Sitnoga i Srinjina, koja su bila u sastavu Splitske općine.

BILJEŠKE

- ¹ Juraj Marušić: *Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko-društvenom životu poljičkih sela*. Poljički zbornik II, Zagreb 1971., 94; Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – republike Poljica*, Split 1940., 17; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 1.
- ² Juraj Marušić: *Prilog istraživanju procesa i stupnja ekonomsko-društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi-općini*. Poljički zbornik III, Split 1978., 58.
- ³ Ivan Ostojić: *Benediktinci u Poljicima*. Poljički zbornik I, Zagreb 1968., 153-154.
- ⁴ Mirko Klarić: *O poljičkoj samoupravi*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 2/2006., 154 – 155.
- ⁵ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 71-72.
- ⁶ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 56-59.
- ⁷ Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 36.
- ⁸ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 38.
- ⁹ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 7.
- ¹⁰ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 40; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo, 1903., 3.
- ¹¹ Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – republike Poljica*. Split 1940., 31; Mirko Klarić: *O poljičkoj samoupravi*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 2/2006., 153.
- ¹² Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 78-80; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo, 1903., 21.
- ¹³ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 81.
- ¹⁴ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 83.
- ¹⁵ Grga Novak: *Povijest Splita, knj. II.*, Split 1961., 9-10.
- ¹⁶ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 100-104.
- ¹⁷ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 112.
- ¹⁸ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 122; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 45.
- ¹⁹ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 124; Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – republike Poljica*. Split 1940., 65; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 87-88.

- ²⁰ Miroslav Pera: *Poljički statut*. Split 1988., 91.
- ²¹ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 133.
- ²² Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 136-139; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 80-86.
- ²³ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 146.
- ²⁴ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 149.
- ²⁵ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 153.
- ²⁶ Grga Novak: *Povijest Splita, knj. II*. Split 1961., 97.
- ²⁷ Duško Kečkemet: *Poljički Papalići i njihov doprinos gradu Splitu*. Poljički zbornik III, Split 1978., 147-148.
- ²⁸ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 130 – 133; Grga Novak: *Povijest Splita II*. Split 1961., 100 – 101; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 57-71.
- ²⁹ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 162; Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – republike Poljica*. Split 1940., 108; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 128-129.
- ³⁰ Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – republike Poljica*. Split 1940., 108.
- ³¹ Mirko Klarić: *O poljičkoj samoupravi*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu br. 2/2006., 147 – 148.
- ³² Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 164.
- ³³ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 165-172.
- ³⁴ Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*. Sarajevo 1903., 129-132.
- ³⁵ Juraj Marušić: *O agrarno-pravnim pitanjima i društvenom uređenju Poljica*. Poljički zbornik I, Zagreb 1968., 197.
- ³⁶ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 380 – 381; Ferdo Čulinović: *Državopravni položaj slobodnih općina Poljica*. Poljički zbornik II, Zagreb 1971., 48.
- ³⁷ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 209-225.
- ³⁸ Grga Novak: *Povijest Splita, knj. II*. Split 1961., 40.
- ³⁹ Ivan Pivčević: *Sabrani radovi o Poljicima*. Priko 2008., 277-285.
- ⁴⁰ Duško Kečkemet: *Poljički Papalići i njihov doprinos gradu Splitu*. Poljički zbornik III, Split 1978., 169-176.

SPLIT AND POLJICA - A HISTORICAL PERSPECTIVE
ON THE TOWN RELATIONS

Summary

Throughout history, the inhabitants of Poljica, which is a small town situated eastward of Split, played a significant role in the preservation of the Croatian national identity. Their efforts for the national identity preservation were particularly accentuated in the period 1102 – 1696. During this turbulent period, the territory of Dalmatia was claimed by, as follows: the Hungarians in 1102, the Venetians in the period 1409 – 1797, and finally the Ottoman Empire from the early 16th century to 1696. The year 1696 is of particular significance for Dalmatia since it marked the end of the Ottoman domination over the entire Dalmatian territory. The relations between Split and Poljica were not always friendly and this was mainly due to economic reasons. Since fields surrounding Split and Poljica were not large enough to feed livestock, the Split nobility and the Church resorted to obtaining as many villages near Poljica as possible by means of forged documents. In this way they, obtained new feeding grounds where they had their livestock moved.

The Venetians tried to bring balance to the relations between Split and Poljica, but the arrival of the Turks finally united these two towns. The inhabitants of Poljica joined the militia that safeguarded the city of Split. The significance of their presence in the militia was recognized by the Venetians: the doges issued documents by which they confirmed the Poljica autonomy and financially stimulated its inhabitants to fight against the Turks. Even without financial stimulus, the people of Poljica were always ready to take up arms. The inhabitants of Split and Poljica often fought together against the Turks. The arrival of Napoleon's armada marked the end of the three Adriatic republics: the Republic of Venice (1797), the Poljica Republic (1807) and the Republic of Dubrovnik (1808).

Slika 1. Sv. Petar na Priku kod Omiša, jedna od kulturnih poljičkih crkava

Slika 2. Sv. Jure na brdu Gradac ponad Gata, kulturno poljičko svetište

Slika 3. Sv. Klement, u Sitnu Gornjem, crkva u kojoj su popovi glagoljaši prepisivali Poštovani Statut

Slika 4. Mila Gojsalić, djelo Ivana Meštrovića, na vječnoj straži ponad Ilinca

Slika 5. Spomenik popu glagoljašu u Gatima

Slika 6. Mozaik Joke Kneževića – Izbor velikog kneza